Slovesa s metaforickým významem jako prostředek pro vyjádření mezilidských vztahů, psychických stavů a atmosféry prostředí

IVANA KOLÁŘOVÁ
(Brno)

1. Pro postižení atmosféry v prostředí, ve skupinách lidí a pro postihování vztahů mezi lidmi má český jazyk zejména pro každodenní komunikaci a pro umělecké texty k dispozici nejen terminologii a výrazy stylově neutrální, ale též obrazná vyjádření využívající metaforu a vyznačující se stylovou příznakovostí (např. expresivitou). Při nedávném vyhledávání bezpodmětových konstrukcí v Českém národním korpusu (dále jen ČNK) SYN2000 jsme zjistili, že právě na vyjadřování uvedených jevů se podílejí mj. slovesa *jiskřit*, *skřípat*, *vřít*, *praskat* a jejich některé předponové odvozeniny v bezpodmětových větách. V českých textech a v komunikaci v českém kulturním prostředí tato slovesa nabývají více významů i s emocionálním zabarvením (srov. *Slovník spisovného jazyka českého* II, IV, V, VII 1989; dále citován jako SSJČ). V ČNK SYN2000, který obsahuje texty psané, jsme předpokládali, že výpovědi s metaforicky užitými slovesy *jiskřit*, *skřípat*, *vřít*, *praskat* budou převládat v textech uměleckých, popř. že se budou objevovat v textech v publicistických jako prostředky aktualizace (srov. Čechová, Chloupek, Krčmová, Minářová 2003: 214-215).

Neočekávali jsme jejich výskyt v textech odborných nebo administrativních. Současně se nabízí otázka, jak je možné pohlížet z hlediska řečové kultury na fungování výrazů typu *Mezi nimi to jiskřilo*; *Vřelo to v něm již dlouho*; *Mezi trenérem a hráči to skřípe* v textech spisovných i nespisovných, v textech ze stylové oblasti umělecké, publicistické i z oblastí jiných.

Zajímat nás bude také možná souvislost stylové charakteristiky a syntaktické stavby výpovědí se slovesy *jiskřit*, *skřípat*, *vřít*, *praskat*, postihujícími atmosféru prostředí, ve skupinách lidí a mezilidské vztahy. Podle dosavadních zkušeností můžeme usoudit:

– Jsou-li slovesa *jiskřit*, *skřípat*, *vřít*, *praskat* užita v metaforických významech, zakládají často bezpodmětové konstrukce.

– Součástí bezpodmětových konstrukcí s uvedenými slovesy bývá často expletivní (tj. nereferenční) výraz *to* jako jejich obligatorní součást. Sledovat budeme konkurenci bezpodmětových konstrukcí se slovem *to* a bez něj a jejich podíl na stylovém zabarvení textů, míru stylové příznakovosti a vhodnosti/nevhodnosti vyjádření především v souvislosti s přítomností onoho expletivního výrazu: podle některých lingvistů totiž konstrukce s expletivním slovem *to* typu *Mezi nimi to jiskřilo*; *V týmu to skřípalo*; apod. netvoří součást standardního inventáře češtiny, ale pravděpodobně vznikají v důsledku různých komunikačních potřeb (srov. Šmilauer 1947: 27-29; Štícha 1989:16-18; Bečka 1992: 196, 20-2203; Štícha 2003: 446). Opět se tedy nabízí jejich hodnocení z pohledu názorů na kultivované vyjadřování, vhodnosti užití a a řečové kultury.

2.1. V SSJČ II (1989: 241–242) je u slovesa *jiskřit* vedle základního významu „vydávat / tvořit jiskry", popř. „svítit, zářit, třpytit se" (jako jiskry) zvažován metaforický význam „něčím (bystrým, vtipným) oplývat", „jiskřit / sršet nápady", tj. význam související s charakteristikou činnosti (výsledku činnosti) nebo psychického stavu člověka. V ČNK SYN2000 jsme však vyhledali také doklady s neosobními tvary sloves *jiskřit*, *zajiskřit*, které postihující mezilidské vztahy (typ *Mezi nimi to jiskřilo.*), atmosféru ve skupině lidí (typ *V mužstvu to jiskřilo.*) nebo konkrétního místa (typ *Ve studiu to jiskřilo.*). O těchto typech výpovědí se autoři SSJČ nezmiňují, neuvádějí ani typ *V očích jim to jiskřilo.*

V dokladech (1)-(8) postihují tvary sloves *jiskřit*, *zajiskřit* spíše negativně vyznívající vztahy, negativní atmosféru, pozitivní atmosféru nebo pozitivní emoce v mezilidských vztazích vyjadřují doklady (9)-(11). V dokladech (12)-(14) charakterizují slovesa *jiskřit*, *zajiskřit* průběh činnosti, popř. hodnotí výsledek (hru, film, inscenaci). Překvapivé bylo, že spojení *jiskří to*, *jiskřilo to*, *zajiskří to*, *zajiskřilo to* se méně často objevují ve spojení s výrazem *v očích*, *ve tváři* nebo v podobných spojeních, souvisejících s projevy psychických stavů člověka.

Při vyjadřování vztahů mezi osobami nebo jinými subjekty je součástí výroku se slovesy *jiskřit*, *zajiskřit* a expletivním slovem *to* též spojení *mezi* + *instrumentál substantiva* nebo *zájmena* (srov. 1-4, 9-14). Prostředí, jehož atmosféra je vyjadřo-

vána, bývá pojmenováváno nejčastěji předložkovým pádem substantiva v adverbiálním významu (srov. 5-8):

(1) Ocitla se Ostrava v sociální kleči? Potřebuje toto město, aby mu vláda pomohla třeba tím, že určí jeho další budoucnost? Tak zněly základní otázky včerejší televizní debaty vysílané z Ostravy, během které ***to jiskřilo*** *hlavně mezi poslancem za sociální demokracii Lubomírem Zaorálkem a premiérem Václavem Klausem z ODS* (mf971020).
(2) Na časy, kdy byl předsedou Občanské demokratické aliance Jan Kalvoda a kdy ***to*** *ve vládání koalici* ***jiskřilo*** *jen mezi ODA a KDU-CSL na jedné a ODS na druhé straně,* vzpomínají lidovci s jistou dávkou nostalgie (mf972010).
(3) *Mezi Zielencem a Rumlem* ***to jiskřilo,*** Zemanův konkurent a šéf US Jan Ruml neměl zcela jednoznačný vztah k Zielencovi (pr980627).
(4) V pouhý car papíru se proměnila několik měsíců stará mírové deklarace podepsaná mezi jihoasijskými rivaly Indií a Pákistánem. *Mezi oběma jadernými velmocemi* ***to*** *totiž* ***začalo jiskřit*** přinejmenším tolik jako při loňské sérii „odvetných" nukleárních testů (ln99122).
(5) Skin nepřišel, ale i tak ***to*** *ve studiu* nejednou pořádně ***zajiskřilo*** (Tyden).
(6) Se členy vlastní rodiny se určitě domluvíte, *v partnerském vztahu* ***to zajiskří*** a možná přijdou na přetřes vaše nedávné hříchy (story97).
(7) Kdo je hlavou rodiny? Občas prý ***to*** *u nich doma také* ***zajiskří,*** protože Líba Šmuclerová má i kus italské povahy a navíc je maximalistka (story97).
(8) S jejich příchodem ***to*** *ve vzduchu okamžitě* ***začalo jiskřit.*** Našemu hostiteli poklesla brada. Jimmy se zvedl ze židle a zrudl. Caroline cosi vykřikla. Lily Rowanová si div nevykroutila krk, aby na ně viděla... (smrt).
(9) A na základě jeho výzkumů je sestaven dnešní test. 1. Jaké to bylo, když jsme v sobě našli zalíbení? Ihned ***to*** *mezi námi* zajiskřilo. 5 bodů (vl_25_85).
(10) *Mezi klukovsky průbojným novinářem Egonem* (Lukáš Vaculík), *karlínsko-chandlerovským drsňákem Poldou (*Jiří Krampol*) a naivně zásadovou a watsonovsky přímočarou americkou studentkou Nancy* (Kája Třísková) ***to*** *občas docela případně a vtipně* ***zajiskří*** (lnkp9304).
(11) *Mezi dvěma blázny* ***to*** *vždy* ***zajiskří*** (Story97).
(12) Space JAM Když se největší hvězda basketbalu spojí s největšími hvězdami kreslených grotesek proti zákeřným mimozemšťanům, ***bude to*** *pod koši pořádně* ***jiskřit*** (cinm1197).
(13) A kupodivu - uprostřed nejabsurdnějších, nejpitvornějších situací ***to*** *najednou* ***zajiskří*** *jakýmsi skrytým smyslem* (tyden99).
(14) *V inscenaci* ***to*** *tu a tam* ***zajiskří,*** ale jinak režie i herecké výkony kolísají (mf970526).
(15) Slečna Barbora si ke mně přisedla a polohlasem se mne ptala, budu-li se dnes zase koupat. Řekl jsem jí, že ne a holit se také nebudu. Trochu se začervenala, ale *v očích jí* ***to*** *vesele* ***zajiskřilo*** (saturnin).
(16) Panu předsedovi mohlo být padesát či víc; byl rozložitý, a tak se při chůzi kolébal, na tváři měl husté licousy, na temeni pleš a *oči, v nichž* ***to*** *občas* ***zajiskřilo,*** měl šedé a zakalené (klusever).

Doklady ukazují, že spojení *(za)jiskří to, (za)jiskřilo to,* popř. spojení expletivního slova *to* s infinitivem se objevuje v kontextech výrazů stylově neutrálních (srov. např. doklad 1), častěji však v souvýskytu s výrazy hovorovými, z nichž

některé jsou frazeologismy (srov. 2 – *vzpomínají **lidovci** s jistou **dávkou nostalgie***; 4 – *mezi jihoasijskými **rivaly***; 5 – *možná **přijdou na přetřes** vaše nedávné hříchy*; 7 – ***poklesla** hostiteli **brada***), v některých případech se objevují i výrazy expresivní (4 – *car papíru*; 10 – *drsňák Polda*; srov. 13 – *nejpitvornější*; 16 – *při chůzi **se kolébal***; o tom srov. např. Bečka 1992: 116-120).

Na základě provedení substituce výroků se slovesy *jiskřit*, *zajiskřit* a slovem *to* v dokladech (1)– (14) stejnými výpověďmi bez slova *to* jsme předpokládali, že při vypuštění expletivního výrazu by vznikly výpovědi s agramatickou strukturou, srov. např. **Během včerejší televizní debaty vysílané z Ostravy, během které jiskřilo hlavně mezi poslancem za sociální demokracii Lubomírem Zaorálkem a premiérem Václavem Klausem*; **...kdy ve vládní koalici jiskřilo jen mezi ODA a KDU-ČSL na jedné a ODS na druhé straně*; **Mezi Zelencem a Rumlem jiskřilo*; **Jiskřit bude mezi vámi a Štírem*; **S jejich příchodem ve vzduchu začalo okamžitě jiskřit*. ČNK SYN2000 však ukazuje, že užití bezpodmětových vět s těmito slovesy není zcela ojedinělé: mohou se podílet jak na vyjadřování napjatých vztahů mezi lidmi (srov. 17-19), atmosféry v určitém prostředí (srov. 20), situace vzniklé v souvislosti s řešením problému (srov. 21, 22), tak na postihování situace, signalizování intenzivního průběhu činnosti (srov. 23, 24), na pozitivním hodnocení situace (srov. 25). Slovesa *jiskřit*, *zajiskřit* mají v dokladech bez expletivního slova *to* často reflexivní tvar (srov. 18, 20, 23, 24, 25), dvakrát se objevil nereflexivní tvar zajiskřilo (srov. 19, 22), dvakrát tvar *jiskřilo*, *jiskří* (srov. 17, 21).

U výroků typu 15, 16 jsme možnost výskytu bez expletivního slova *to* předpokládali, srov. např. *Trochu se začervenala, ale v očích jí vesele zajiskřilo*; *... a oči, v nichž občas zajiskřilo, měl šedé a zakalené*. ČNK SYN2000 potvrdil, že dokladů bez expletivního slova *to* bylo více než dokladů s ním, srov. doklady (26), (27):

(17) Kvůli snižování dani *mezi vládními stranami už nejednou **jiskřilo*** (mf960620).
(18) *Mezi námi **se jiskřilo***, vznikaly konflikty, a tak jsme se rozešli (lnd91186).
(19) ***Zajiskřilo** i mezi oběma křesťanskými stranami*. Předseda Pilip se distancoval od prolevicové politiky lidovců a možnost sblížení vyloučil (ln94273).
(20) Na rozdíl od arény míval „sedmička" většinou dost poklidný průběh k ostřejšímu střetu nedošlo ani při sestavě Zeman – Dlouhý. Šéfredaktor Vávra připouští, *že **se jiskří** méně*, než on sám předpokládal (resp9416).
(21) Pojem „zaručná doba" se zabydlel v našem slovníku i ve vztazích mezi podnikateli a zákazníky. Přesto *u pultů kolem jeho výkladu někdy **jiskří*** (cmpr9406).
(22) V současném živoření se při svém mosteckém setkání Parlament nevzmohl ani k podpoře jakékoliv z existujících iniciativ. ***Zajiskřilo** jenom kolem privatizace lesů*, ale pouze s minimem zasvěcených (lnnp9201).

(23) *Především v sobotu* ***se*** *na ledě opravdu* ***jiskřilo***, mnohé zákroky byly za hranicí pravidel (pr980323).
(24) *Při utkání Benešov – Kladno* ***se jiskřilo*** *před oběma brankami* (mf931025).
(25) ***Zajiskřilo se*** *zejména v ženské čtvrtce výbornými výkony Benešové a Fuksové* (mf970224).
(26) ***Zajiskřilo*** *mně v očích*, viděl jsem, že lidí prchají na všechny strany (zbabělci).
(27) Kroužil kolem svého žáka jako smečka vlků kolem jelena a v *uhlově černých očích nepěkně* ***jiskřilo*** (zaruka).

U výroků se slovesy *jiskřit*, zajiskřit užitých bez expletivního slova *to* je zřejmý menší stupeň expresivity nebo jiného stylového zabarvení. Potvrzuje se tedy názor, že expletivně užité slovo *to* může dodávat bezpodmětové větě hovorový, popř. až expresivní ráz (srov. Bečka 1992: 202-203; Jedlička, Formánková, Rejmánková 1970: 97), není to však pravidlem. Citované doklady ukázaly, že se objevují v textech stylově neutrálních, někdy i v blízkosti termínů – srov. (21), (23). Ojedinělá není kombinace hovorového vyjádření a vyjádření charakteristického pro texty odborné – srov. text (22).

Doklady s neosobními tvary sloves *jiskřit*, *zajiskřit* a s infinitivním tvarem ukazují jejich široké významové rozpětí i při samotném užití v metaforickém významu. V ČNK SYN2000 jsme zaznamenali vysoký výskyt spíše v textech publicistických.

2.2. U slovesa *skřípat* je v SSJČ V (1989: 362-363) vedle základního významu „vydávat pronikavé zvuky", „ostře znít" uváděn metaforický význam „být v nesouladu", „být v nepořádku". Zatímco tedy slovesa *jiskřit*, *zajiskřit* postihují jak pozitivně, tak negativně vyznívající atmosféru, negativní i pozitivní mezilidské vztahy, slovesa *skřípat*, *zaskřípat* v metaforickém užití vyjadřují negativně působící atmosféru v prostředí nebo negativní stránku mezilidských vztahů, negativní hodnocení činnosti nebo výsledku činnosti, popř. negativní emoce. Tyto významy zřejmě souvisejí i s negativní zvukovou představou, kterou vyvolávají. Postihují-li tato slovesa vztahy mezi konkrétními lidmi nebo subjekty (skupinami lidí, politickými subjekty), bývá součástí výroku spojení *mezi* + *instrumentál substantiva* nebo *zájmena* (srov. doklady 28-31). Jde-li o postižení vztahů ve skupině lidí nebo v konkrétním prostředí, je součástí výpovědi předložkový pád substantiva s adverbiálním významem (srov. 32, 34), popř. vůbec (je-li místo nebo prostředí pojmenováno v předchozím textu – srov. 33):

(28) Ve fotbalových kruzích je veřejným tajemstvím, že *to mezi trenérem Sundermannem a hráči* ***skřípe*** (mf941003).

(29) Ne, neříkej to tak rychle, pochopím, když mi nebudeš moct vyhovět, ale *mezi Victorií a její matkou* ***to hrozně skřípe*** (milenci).
(30) *Mezi Jelcinem a Primakovem* ***to skřípe***. Moskva? Ruský premiér Jevgenij Primakov dal o víkendu najevo, že se ho dotklo páteční prohlášení prezidenta Borise Jelcina, podle něhož je „Primakov dnes užitečný" a „později se uvidí" (mf990412).
(31) *Občas* ***to zaskřípe*** *i mezi oběma hlavními rivaly Kasalem a svobodou.* Ačkoli slibují vzorně gentlemanský souboj, několikrát si už prostřednictvím médií vyměnili názory (ln99071).
(32) Tamní ředitel cítil, že „věci nejdou tak, jak mají", všechno se „honí na poslední chvíli", *v podniku „****to skřípe****"*, „každý si dělá, co chce" (sc94).
(33) V praktickém životě to zřejmě funguje následujícím způsobem: manželství je posvátné, a proto musí fungovat samo. *Pokud* ***to skřípe***, dělá se jakoby nic, protože rozvod je nepřípustný (resp9601).
(34) Kapitán družstva Jan Homolka se zmínil, že *na začátku přípravy* ***to v týmu skřípalo*** kvůli oddílové příslušnosti (mf980806).

Opět převažuje výskyt v publicistických textech s tematikou politickou, společenskou, sportovní apod., méně dokladů je z textů uměleckých. Objevil se však i doklad v textech odborných vědeckých, v nichž však je zřejmé vědomí uživatele o stylové příznakovosti obratů se slovesem *skřípat* signalizováno uvozovkami (srov. 32). Ačkoliv tedy podle SSJČ nesou výroky s metaforicky užitými slovesy *skřípat, zaskřípat* expresivní zabarvení, texty s ním nemusejí vždy vyznívat jako emocionálně zabarvené. Pouze v několika dokladech se tato slovesa objevují v blízkosti expresivních nebo hovorových vyjádření, srov. v (29) *hrozně skřípe*, v (32) *každý si dělá, co chce*.

Je-li sloveso *skřípat, zaskřípat* užité v metaforickém významu v bezpodmětových konstrukcích prostředkem k postižení atmosféry prostředí nebo vztahů mezi lidmi, pojí se téměř vždy s expletivním slovem *to*. Při vypuštění tohoto výrazu z výroku vznikají agramatické věty, srov. **Občas zaskřípe i mezi oběma hlavním rivaly...*; *...v podniku skřípe, každý si dělá co chce*; *...na začátku přípravy v týmu skřípalo kvůli oddílové příslušnosti*. Doklady bez expletivního slova *to* nebyly nalezeny ani v ČNK SYN2000. V tom se projevuje hlavní rozdíl mezi možnostmi fungování sloves *jiskřit, jiskřit se, zajiskřit, zajiskřit se* a slovesy *skřípat, zaskřípat* a rozdíl mezi užitím sloves *skřípat, zaskřípat* v bezpodmětových větách vypovídajících o mezilidských vztazích a atmosféře a ve větách pojmenovávajících zvuky, v nichž je užití bez expletivního slova *to* obvyklé, srov. *„Delfín patnáct. Delfín, nahlas mi přesnou činnost," **zaskřípe to** ve vysílačce.* (lnmg9813) // *„Delfín patnáct. Delfín, nahlas mi přesnou činnost," **zaskřípe** ve vysílačce.*

2.3. Intenzivní emoce u člověka nebo v prostředí vyjadřuje sloveso *vřít* v neosobním tvaru, opět často ve spojení s expletivním slovem *to*, jak ukazují i výklady významů v SSJČ VII (1989: 165). Vyjádření typu *Celý stadion vřel*; *Na stadionu to vřelo*; jsou charakterizovány jako expresivní, zatímco výrokům *Po celých Čechách počalo to vřít*; *Mezi dělníky to vřelo*; je přisuzováno knižní zabarvení. Na rozdíl od sloves *jiskřit, jiskřit se, zajiskřit, zajiskřit se* a *skřípat, zaskřípat* postihuje sloveso *vřít* buď atmosféru v prostředí nebo psychický stav člověka, nikoliv vztahy mezi lidmi. Výroky s vazbou *mezi* + instrumentál se tedy objevují zřídka (srov. 42). V textech z ČNK SYN2000 se opět objevují nejčastěji v textech publicistických, vyhledány byly i ojedinělé příklady z textů literatury faktu (srov. 35, 37) a z textu vědeckého (srov. 38). Texty se slovesem *vřít* často obsahují více expresivních výrazů než texty se slovesy předchozími. Pro vyjádření psychického stavu člověka je typické užití výpovědí o struktuře *vřít* + *to* + *v* + *lokál substantiva* nebo *zájmena* (např. *ve mně, v něm, v nich*...). Pro zachycení stavu prostředí jsou užity výpovědi *vřít* + *to* + adverbium / předložkový pád substantiva s adverbiálním významem:

(35) Kdybys jen věděla, Kitty, *jak to ve mně* při tom nadávání a pomlouvání ***vře***! Už to opravdu nebude dlouho trvat, a ta nadržená zlost ve mně vybuchne (Frankova).
(36) Tělocvikář vešel do domu a vlekl se vzhůru po schodech. Měl už po krk toho jídla, úsměvů, řečí a pokrytectví. ***Vřelo to v něm*** (form2).
(37) Vítězslav se sice navenek tvářil, jako že se nic neděje, *ale* ***vřelo to v něm*** jako v papiňáku (borivoj).
(38) A ve všech ***to vře*** stejnou bolestí (ar197).
(39) *Na čele i na konci tabulky I. ČNFL* ***to*** čtyři kola před koncem soutěže ***vře*** (lnd91118).
(40) *V Evropské unii* ***to tedy vře***, ale mohlo by být ještě hůř (hnh5).
(41) *Na severu* ***to opět vřelo***: z Dánska, od břehu Baltu i z norských fjordů se znovu draly pirátské lodě hnané touhou po drancování a nových domovech pro rostoucí populaci (ln96281).
(42) *Mezi mladou vietnamskou inteligencí v Československu*, ale i jinde *ve východní Evropě* ***to vře*** (resp9021).

Doklady s metaforicky užitým slovesem *vřít* bez expletivně užitého slova *to* se v ČNK SYN2000 téměř neobjevily, k dispozici je pouze 1 doklad:

(43) Na tomto místě bych chtěl zmínit naši vynikající se zvukařem Zbyňkem Ichčusem Suchým, který se svým umem a aparaturou potlačil přehlušující zvuk bubnu a vytáhl hlasy, takže i *ve velkém prostoru tělocvičny pěkně* ***vřelo*** (bv-2).

V dokladech se slovesem *vřít* se objevovaly častěji než v dokladech se slovesy *jiskřit, zajiskřit, skřípat, zaskřípat* výrazy expresivní až vulgární (*měl už po krk*

toho jídla, úsměvů, řečí a pokrytectví; *jako v papiňáku*; *ve všech to vře stejnou bolestí*; *hnané touhou po drancování*…).

2.4. V korpusu SYN2000 se podařilo vyhledat jeden doklad z umělecké prózy, v němž je psychický stav (vývoj psychického stavu) člověka postižen slovesem *praskat*:

(44) Co bylo dál, jak *to praskalo v lidech až k poznání*, co na nich bylo spácháno a v čem to byli lapeni, to je jiná historie (machonin).

Doklady s vybranými slovesy ukazují, že proti původním předpokladům mají výroky s metaforicky užitými slovesy v textech Českého národního korpusu nejvyšší frekvenci nikoliv v textech uměleckých, ale v textech publicistických. Tato skutečnost však může souviset s podílem publicistických textů v databázi ČNK SYN2000.

Projevuje se výrazný rozdíl mezi možnostmi využití sloves *jiskřit*, *zajiskřit* a ostatních sledovaných sloves: slovesa *jiskřit*, *zajiskřit* mohou charakterizovat jak pozitivní, tak negativní emoce, popř. projevy emocí, bezpodmětové věty se tvoří jak s expletivním slovem *to*, tak bez něj. Doklady z ČNK SYN2000 ukázaly, že výroky s těmito výrazy nejsou vázány pouze na texty hovorově zabarvené a texty obsahující expresivní výrazy. Slovesa *skřípat*, *zaskřípat* zakládají na rozdíl od sloves *jiskřit*, *zajiskřit* při metaforickém užití bezpodmětové konstrukce téměř výhradně s expletivním slovem *to*, jejich onomatopoický význam je předurčuje k vyjadřování negativních emocí a negativně působící atmosféry. Ani tato slovesa nejsou vázána pouze na emocionálně zabarvené výroky a texty vyjadřující výrazné emoce. Sloveso *vřít* opět zakládá bezpodmětové konstrukce téměř výhradně s expletivním slovem *to*, na rozdíl od předchozích sloves slouží především k postihování výrazných emocí ve společnosti, při činnosti, k postižení rychle se vyvíjející nebo napětí vyvolávající situace (viz vyjádření *Před brankou to vřelo*), ale také častěji než předchozí slovesa vyjadřuje emoce jednotlivce, resp. emoce, které se jednotlivec snaží skrývat. Zatímco doklady z ČNK SYN2000 s metaforicky užitým slovesem *vřít* se objevují v okolí expresivních výrazů a v textech emocionálně zabarvených, v SSJČ je některým typům výrazů s ním přisuzováno knižní zabarvení. Sloveso *praskat* mezilidské vztahy a psychické stavy člověka nepostihuje téměř vůbec, v ČNK SYN2000 byl nalezen jediný doklad.

Srovnání užití sloves *jiskřit*, *skřípat*, *vřít*, *praskat* a jejich předponových odvozenin v původních významech a ve významech metaforických ukazuje, že jako nep-

řenesená (nemetaforická) pojmenování mají místo v textech všech stylových oblastí, v textech s vyjadřováním typickým pro odborný styl i v textech uměleckých. Tatáž slovesa užitá v metaforických významech jsou typická spíše pro texty s hovorovým zabarvením, texty s expresivními výrazy i pro texty nespisovné, doklady z ČNK SYN2000 však ukazují jejich poměrně vysokou frekvenci v textech publicistických s tematikou společenskou, kulturní, politickou i sportovní a pravděpodobně v různých žánrech psané publicistiky, v nichž slouží jako prostředek aktualizace vyjádření. Samotná expresivita těchto sloves tedy nebrání jejich užití v „oficiálních" psaných textech, za které psané texty publicistické považujeme. Jejich užívání zřejmě není považováno za projev narušení kultivovanosti vyjádření a za nedostatek řečové kultury.

Seznam zdrojů z ČNK SYN2000, dostupném na adrese http://ucnk.ff.cuni.cz
Z korpusu jsou citována literární díla, která jsou u jednotlivých dokladů uvedena pod kódy jednoznačně identifikujícími text (Kocek – Kopřivová – Kučera 2000, s. 113; jednotlivé kódy viz s. 114-148).

Publicistické texty:

bv-2: *Bizoní vítr č. 2/1996.*
cinm1197: *Cinema 11/1997.*
cmpr9406: *Českomoravský profit č. 6/1994.*
hnh5: *Hospodářské noviny 1995.*
ln94273: *Lidové noviny č. 273/1994.*
ln99071: *Lidové noviny č.71/1999.*
ln99122: *Lidové noviny č.122/1999.*
lnd9118: *Deník Lidové noviny č. 18/1991.*
lnd91186: *Deník Lidové noviny č. 86/1991.*
lnkp9304: *Lidové noviny – kulturní příloha č. 4/1993.*
lnmg9813: *Magazín Lidových novin č. 13/1998.*
lnnp9201: *Lidové noviny – nedělní příloha č. 1/1992.*
mf931025: *Mladá fronta DNES 25. 10. 1993.*
mf941003: *Mladá fronta DNES 3. 10. 1994.*
mf960620: *Mladá fronta DNES 20. 6. 1996.*
mf970526: *Mladá fronta DNES 26. 5. 1997.*
mf971020: *Mladá fronta DNES 20.10. 1997.*
mf970224: *Mladá fronta DNES 24. 2. 1997.*
mf980806: *Mladá fronta DNES 6. 8. 1998.*

mf990412: *Mladá fronta DNES 12. 4. 1999.*
pr980323: *Právo 23. 3. 1998.*
pr980627: *Právo 27. 6. 1998.*
refl9330: *Reflex č. 30/1993.*
refl9422: *Reflex č. 22/1994.*
refl9430: *Reflex č. 30/1994.*
resp9416: *Respekt č. 16/1994.*
resp9601: *Respekt č. 1/1996.*
story97: *Story 1997.*
tyden: Bubilková Z., Černý O., 1993, *Co týden (ne)dal*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
tyden99: *Týden 1999.*
vl_25_85: *Vlasta č. 25/1985.*

Umělecké texty prozaické:

borivoj: Mlčoušek J., 1994, *Hajný Vitězslav a fort Borivoj*, Praha: Myslivost, s.r.o.
klusever: Stevenson R. L., 1998, *Klub sebevrahů*, Praha: Slovart.
machonin: Machonin S., 1995, *Příběh se závorkami (Alternativy)*, Brno: Atlantis.
milenci: Krautzová J., 1990, *Milenci*, Praha: Knižní klub.
saturnin: Sirotka Z., 1991, *Saturnin*, Praha: Československý spisovatel.
smrt: Stout R., 1996, *Náhlá smrt*, Praha: Knižní klub.
zaruka: Zabrana J., 1992, *Celý život*, Praha: Torst.
zbabelci: Škvorecký J., 1968, *Zbabělci*, Praha: Československý spisovatel.

Literatura faktu:

form2: Forman M., Novák J., 1994, *Co tě nezabije...*, Brno: Atlantis.
frankova: Franková A., 1991, *Deník Anny Frankové*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Odborné texty:

ar197: *Alarm revue č. 1/1997.*
sc94: *Sociologický časopis 1994.*

Literatura

Bečka J. V., 1992, *Česká stylistika*, Praha: Academia.
Berger T., 1993, *Das System der tscheschischen Demonstrativpronomina*, Habilitationsschrift, München: Zverejněn na adrese:
Čechová M., Chloupek J., Krčmová M., Minářová E., 2003, *Současná česká stylistika*, Praha: ISV.
Grepl M., Karlík P., 1998, *Skladba češtiny*, Olomouc: Votobia.
Jedlička A., Formánková V., Rejmánková V., 1970, *Základy české stylistiky*, Praha: SPN.
Kocek J., Kopřivová M., Kučera K. (eds.), 2000, *Český národní korpus. Úvod a příručka pro uživatele*, Praha: ÚČNK FF UK.
Šmilauer V., 1947, *Novočeská skladba*, Praha: Nakladatel ing. Mikuta.
Štícha F., 1989, *Současný český jazyk. Význam a konkurence v syntaxi*. Praha: Univerzita Karlova.
Štícha F., 2003, *Česko-německá srovnávací gramatika*, Praha: Argo.

Příspěvek byl vypracován s podporou řešení projektu *GA405/06/1057 Kapitoly z české gramatiky*.

The Metaphoric use of Czech Verbs That Indicate People's Relationship, Mental Condition and Atmosphere in the Environment

We are going to deal with the Czech verbs *jiskřit*, *zajiskřit*, *skřipat*, *zaskřípat*, *vřít*, *praskat* that are used as a metaphor in non-subjective syntactical constructions with the expletive *to*.

Those verbs can indicate various meaning and function. The verbs *jiskřit*, *zajiskřit* indicate positive or negative people's relationship (*Mezi Zielencem a Rumlem to jiskřilo.*), mental condition of people (*V očích jí to vesele zajiskřilo.*) or atmosphere in the groups of people (*S jejich příchodem to ve vzduchu okamžitě začalo jiskřit*). The verbs *skřipat*, *zaskřípat* indicate negative people's relationship (*Mezi Victorií a její matkou to hrozně skřípe.*) or atmosphere in the groups of people (*Na začátku přípravy to v týmu skřípalo kvůli oddílové příslušnosti.*). The verb *vřít* indicates almost mental condition of people and strong emotion (*Kdybys jen věděla, Kitty, jak to ve mně při tom nadávání a pomlouvání vře*). We are going to try to substitute the sentences with the verbs *jiskřit*, *skřipat*, *vřít*, *praskat* and with the expletive *to* by the sentences without *to* and to compare both type of sentences.

We are going to recognize using of those verbs in the texts of various stylish spheres and in the texts with the language means of various stylish features (stylish neutral features, expressive features, terminology...).

The sentences and short texts with the verbs *jiskřit*, *zajiskřit*, *skřipat*, *zaskřipat*, *vřit*, *praskat* shall be in the texts of Czech national corpus SYN2000.

Key words: *Czech verbs, metaphoric use, language indication of mental condition of people, language indication of people's relationship, stylish characteristics, stylish sphere, stylish feature, Czech national corpus SYN2000.*